

УДК 378.014.6(091)

Ольга Біляковська

ЯКІСТЬ ОСВІТИ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Розглянуто актуальні аспекти якості освіти, які зумовлені новими цивілізаційними викликами. На основі історико-педагогічного аналізу розкрито основні дефініції дослідження «якість», «освіта», «якість освіти», «якість вищої освіти» та простежено їх взаємозв'язок. Висвітлено різні підходи до розуміння поняття «якість освіти». Акцентовано, що проблема якості освіти тісно пов'язана з інноваційними освітніми процесами. Відмічено, що якість вищої освіти постає, з одного боку, як атрибутивна характеристика вищої освіти, а з іншого – інтегральним продуктом розвитку науки й культури, яка відповідає актуальним потребам розбудови суспільства. Визначено показники якості вищої освіти.

Ключові слова: *якість, освіта, якість освіти, якість вищої освіти, показники якості.*

Рассмотрены актуальные аспекты качества образования, обусловленные новыми цивилизационными вызовами. На основе историко-педагогического анализа раскрыты основные дефиниции исследования «качество», «образование», «качество образования», «качество высшего образования» и прослежены их взаимосвязи. Освещены различные подходы к пониманию понятия «качество образования». Акцентируется, что проблема качества образования тесно связана с инновационными образовательными процессами. Отмечено, что качество высшего образования предстает, с одной стороны, как атрибутивная характеристика высшего образования, а с другой – интегральным продуктом развития науки и культуры, соответствующей актуальным потребностям развития общества. Определены показатели качества высшего образования.

Ключевые слова: *качество, образование, качество образования, качество высшего образования, показатели качества.*

The article deals with the issues of the quality of education. The main definitions of the research «quality», «education», «the quality of education», «the quality of higher education» are explained on the basis of the historical and pedagogical analysis, and their interconnection is investigated. According to a great number of researchers in the field of education, the quality of education is a generalized indicator of the society development in a certain time dimension. At the same time, a complex approach should be used to define the quality of education while taking into consideration the quality of the aim, the quality of educational environment, the quality of management, the quality of the result. The problem of the quality of education is closely connected with the innovative

educational processes. It is stated that the quality of higher education is on the one hand attributive characteristic of higher education, but on the other hand it is an integral product of science and culture development which corresponds with the current needs of society development. The indicators of the quality of higher education are defined.

Key words: *quality, education, quality of education, quality of higher education, quality indicators.*

Перехід від індустріального до постіндустріального, високотехнологічного, мережевого суспільства супроводжується зростанням рівня невизначеності навколишнього середовища, збільшенням інформаційних потоків, виникненням нових професій, інтеграцією спеціальностей, динамізмом перебігу соціально-економічних процесів. Стрімкі світові глобалізаційні процеси, цивілізаційні зміни призводять до переосмислення і переоцінки завдань сучасної освіти, і насамперед, гостро постає питання забезпечення її якості. Безумовно, що «усі ці зміни зумовлюють необхідність формування особистості, яка вміє жити в умовах невизначеності, особистості творчої, відповідальної, стресостійкої, здатної приймати конструкційні і компетентні рішення в різних видах життєдіяльності [3, с. 3].

Слід наголосити, що проблема якості освіти залишається актуальною упродовж багатьох років і є однією з головних тем дискусій, як у вітчизняному так і світовому освітньому середовищі. Різні аспекти цієї проблеми висвітлено у наукових доробках учених В. Андрущенко, І. Беха, І. Зязюна, С. Клепка, М. Култаєвої, О. Локшиної, В. Лутай, О. Ляшенка, М. Михальченка, А. Савельєва, С. Сисоєвої та ін. Зокрема, науковцями розглянуто сутність поняття якості освіти (І. Бех, О. Ляшенко, П. Саух, Т. Хоруженко та ін.), параметри якості освіти (В. Зайчук, К. Коваль, Г. Мірський та ін.), інструменти ідентифікації та управління якістю освіти (В. Луговий, С. Калашнікова, Ю. Рашкевич, Ж. Таланова та ін.). Аналіз наукових праць засвідчив актуальність і важливість даної проблеми, а отже потребує подальшого дослідження.

У статті ми спробуємо на основі аналізу наукових джерел прослідкувати розвиток і становлення поняття «якість освіти» у контексті педагогічних категорій, зокрема таких як «освіта», «вища освіта» та «якість», а також визначити підходи вчених до виявлення показників її якості. Нова парадигма вищої освіти спрямована на особистість студента, на задоволення його освітніх потреб та запитів, вимагає створення таких умов, які забезпечуватимуть професійну підготовку висококваліфікованого фахівця на засадах особистісно зорієнтованого і компетентнісного підходів, відповідного культурного рівня, здатного до творчого розвитку, саморозвитку та самовдосконалення. Таким чином, забезпечення якості освіти на всіх її рівнях стає першочерговим завданням освітньої політики кожної держави. Зазначимо, що вища школа виступає керівним,

системоутворювальним елементом усієї освітньої системи, бо саме вона забезпечує головну соціальну функцію й провідну місію – підготовку майбутнього фахівця як професіонала вищої кваліфікації, як провідника інтелектуальної і духовної думки суспільства.

У сучасному суспільстві термін «якість» присутній в усіх сферах людської діяльності (від якості товарів та послуг, інформаційно-комунікаційних технологій до якості життєдіяльності й освіти).

Якість – фундаментальна категорія, яка визначає усебічність світобудови, соціального устрою та діяльності людей. Окрім того, це категорія філософська, об'єктивна і загальнонаукова, дослідженням і аналізом якої займалися Аристотель, Демокрит, Галілей, І. Кант, Г. Гегель та ін. У педагогіці поняття «якість» – це системна методологічна категорія. Вона відображає ступінь відповідності результату поставленій меті. Вважаємо, що якість – всеосяжна інтегральна характеристика освітньої діяльності, її результатів і основний показник діяльності й організації освітнього процесу.

Окрім того, категорію якості можна визначити як: 1) сукупність властивостей певного суб'єкта чи об'єкта (сутнісний аспект); 2) систему якісних та кількісних характеристик або частин об'єкта чи процесу (аспект структурності); 3) поєднання змінних та темпоральних характеристик (аспект динамічності); 4) сутнісна визначеність, яка може виявлятися в закономірному зв'язку складових частин та елементів (аспект визначеності); 5) основа існування об'єкта чи процесу, яка виявляється через категорії властивості, кількості, змінності тощо (аспект зовнішньої та внутрішньої обумовленості); 6) цінність людського буття, створюваних людиною та людством систем, механізмів, процесів тощо (аксіологічний аспект) [13, с. 47]. Водночас світовий інститут стандартів визначає якість як сукупність характеристик об'єкта, які належать до його спроможностей задовольняти існуючі (встановлені) стандарти, запити та потреби особистості, суспільства та держави [12, с. 24].

Залежно від запитів та обставин поняття «освіта» можемо трактувати по-різному. Освіта – це і соціальний феномен, і процес, і результат, і система, і товар. В Українському педагогічному словнику поняття освіта подається як духовне обличчя людини, яке складається під впливом моральних і духовних цінностей, що є надбанням її культурного кола, а також процес виховання, самовиховання, впливу, шліфування, тобто процес формування обличчя людини. При цьому головним є не обсяг знань, а поєднання останніх з особистісними якостями, вміннями самостійно розпоряджатися своїми знаннями. За означенням ЮНЕСКО, під освітою розуміють процес і результат удосконалення здібностей і поведінки особистості, при якому вона досягає соціальної зрілості та індивідуального зростання [2, с. 241].

У сучасній педагогічній науці освіта розглядається як система, де відбувається освітній процес. Освіта як система характеризується

цілісністю, внутрішньою взаємозв'язаністю, організованістю, відкритістю і динамічністю.

Вища освіта (Higher / tertiary education) – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі / закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною спеціальністю (кваліфікацією) на відповідному рівні вищої освіти, що за складністю є вищим, ніж рівень повної загальної середньої освіти [15, с. 15].

Якість освіти стала предметом широкого обговорення ще у 60-ті роки ХХ ст. у зв'язку з усвідомленням кризи освіти, яку детально описав Ф. Кумбс. Британські дослідники Л. Харві та Д. Грін були одними з перших, хто зробив спробу осмислити сутність і концептуально описати якість освіти. Ними, зокрема, зазначено, що в окремі історичні періоди питання якості освіти не стояло так гостро, зокрема в минулому воно базувалося на довірі суспільства до освітніх інституцій і приймалося як належне. Окрім того, на переконання інших дослідників «тенденція до розв'язання проблеми якості освіти виникає у її сучасному розумінні на початку 80-х років ХХ ст.» [14, с. 27].

Проблема якості освіти тісно пов'язана з розвитком нової цивілізації ХХІ століття, з інноваційними механізмами управління освітніми системами. Аналіз наукових праць свідчить про відсутність єдиного визначення поняття «якість освіти», хоча, слід зауважити, що семантика даного поняття представлена у наукових джерела досить широко. Наукові дискусії щодо проблеми якості освіти завжди є актуальними, оскільки проблема якості як сам феномен освіти, на наш погляд, не має формалізованого опису та конкретного набору критеріїв, які би цілісно описали і схарактеризували її сутність, зокрема у контексті забезпечення якості підготовки майбутнього вчителя. Науковці вважають, що якість освіти охоплює не лише інституційні зміни, але перш за все зміни у самому змісті освіти, які обумовлені процесами еволюції в системі знань, новою парадигмою її організації (А. Субетто, Ю. Татур, В. Аванесов та ін.).

В Енциклопедії освіти поняття якості освіти визначається наступним чином: «якість освіти (англ. – quality of education) – певна збалансована відповідність певного освітнього рівня (загальної середньої, професійно-технічної, вищої тощо) численним потребам, цілям, умовам, затвердженим освітнім нормам і стандартам, яка встановлюється для виявлення причин порушення цієї відповідності та управління процесом поліпшення встановленої якості» [5, с. 1017–1018]. У Декларації, прийнятій Міжнародною конференцією з вищої освіти, вказується, що якість освіти – це поняття, яке охоплює всі аспекти діяльності вищого навчального закладу: навчальні та академічні програми, наукову і дослідницьку роботу, професорсько-викладацький склад і студентів, навчально-матеріальну базу і ресурси [1, с. 171].

На переконання значної частини дослідників у галузі освіти – якість

освіти – це узагальнений показник розвитку суспільства в певному часовому вимірі [9, с. 12]. Науковець К. Крутій зауважує, до визначення якості освіти (дошкільної) необхідно застосовувати комплексний підхід, оскільки «якість» охоплює – якість мети, якість процесу, якість управління, якість результату [7, с. 75]. Окрім того, ряд науковців розглядають проблему якості освіти з позиції теорії й практики менеджменту та вважають, що ключовими об'єктами у системі освіти є освітні заклади, оскільки саме через них проявляється якість освітніх програм і державних стандартів [8, с. 9].

Зазначимо, що якість освіти – це інтегральна характеристика освітньої діяльності вищого навчального закладу. Якість вищої освіти визначається якістю стандартів освіти та професійної підготовки, інфраструктурою освітнього середовища, рівнем управління ВНЗ в цілому та певними процесами, зокрема професійною підготовкою майбутніх фахівців.

Аналізуючи підходи зарубіжних і вітчизняних науковців до визначення поняття «якість вищої освіти» можемо констатувати, що дане поняття розглядається у широкому та вузькому смислах. Так, І. Данилова визначає якість вищої освіти у широкому смислі як характеристику системи освіти, яка відображує ступінь реальних освітніх результатів, які досягаються, та умов забезпечення освітнього процесу нормативним вимогам, соціальним й особистісним очікуванням [4, с. 32]. Н. Селезньова розкриває поняття «якість вищої освіти» у широкому смислі як збалансовану відповідність освіти (як результату, як процесу, як освітньої системи) різноманітним потребам, цілям, вимогам, нормам (стандартам); як системну сукупність ієрархічно організованих, соціально значимих сутнісних властивостей (характеристик, параметрів) вищої освіти (як результату, як процесу, як освітньої системи) [11, с. 11]. У вузькому смислі якість вищої освіти визначається нею як «якість підготовки фахівців з вищою освітою». Л. Харвей розглядає якість освіти як спеціальний процес, спрямований на позитивний результат на «виході»; удосконалення освітнього процесу; його відповідності цілям, які враховують запити, вимоги й очікування споживачів; результат капіталовкладень; трансформації, зміни, які розширюють можливості для студентів або виявляються у розвитку нових знань [15, с. 25].

Отже, якість вищої освіти постає, з одного боку, як атрибутивна характеристика вищої освіти, а з іншого – інтегральним продуктом розвитку науки й культури, яка відповідає актуальним потребам розбудови суспільства. Зважаючи на те, що головним критерієм якості вищої освіти виступає її відповідність державним стандартам, у яких зафіксовані потреби сучасного суспільства в конкретних компетенціях своїх громадян, то внутрішня підстава якості вищої освіти міститься в аксіологічному вимірі. У цьому розумінні якість вищої освіти проявляється як інтегративний і формуючий засіб організації системи цінностей освіти нового часу, оскільки сьогодні відбувається поступове утвердження нової якості освіти, для якої характерним є відкритість, неперервна модернізація й інновації,

спроможність давати адекватні відповіді на виклики сьогодення.

Погоджуємося з думкою дослідників, що якість освіти є узагальненим показником розвитку суспільства в певному часовому просторі, універсальний метафактор, який актуалізує інтеграцію існуючих підходів одержання освітніх послуг в цілісну систему забезпечення якості підготовки фахівця. Особистісне спрямування освіти зумовлює потребу оцінювати якість освіти в єдності індивідуальних характеристик особистості (приймаючи до уваги якість особистості школяра, його індивідуальну особливість сприйняття та обробки інформації у процесі освітньої діяльності), педагогічних показників організації освітнього середовища та соціальних стандартів функціонування освітніх систем. Тому доцільно вирізнити внутрішні та зовнішні чинники якості освіти, які характеризують освітній процес, його результат і систему освіти загалом [6, с. 39].

Так, до внутрішніх показників якості освіти, зокрема вищої, відносимо: а) якість освітнього середовища (ефективність управління освітнім процесом, матеріально-технічне забезпечення, ресурсне забезпечення, професійна підготовка викладацького складу та ін.; б) якість реалізації освітнього процесу (науковість і адаптивність змісту освіти, нормативно-правова база, ефективність засобів навчання, педагогічна майстерність викладачів та ін.; в) якість результатів освітнього процесу (рівень навчальних досягнень студентів, ступінь соціальної адаптації, культури, вихованості тощо). Водночас зовнішні показники якості освіти характеризують її як соціальну інституцію, що відображає ефективність функціонування освітньої системи, її вплив на особистість та суспільні процеси, задоволення потреб як держави так і кожного громадянина загалом. Це – доступність усіх громадян до якісної освіти незалежно від їх соціального чи майнового статусів, відповідність освітнім стандартам, задоволення освітніх запитів, відкриття перспектив професійного росту, розвитку та соціального статусу тощо. Окрім того, це – відповідність освіти світовим освітнім стандартам, наступність середньої та вищої освіти тощо.

Отже, історико-педагогічний аналіз становлення і розвитку сутності категорії «якість освіти» дозволяють констатувати пріоритетність цього питання у модернізації системи освіти, готовності освітньої системи до нових цивілізаційних викликів, а також удосконаленні професійної підготовки фахівців, зокрема вчителів, відповідно до вимог концепції неперервної освіти.

Перспективи розвитку окресленої проблеми вбачаємо в узагальненні, систематизації та розробці чітких критеріїв і показників якості в контексті забезпечення якості професійної підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вища освіта України і Болонський процес: навч. посіб. / авт. кол.: М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук, В. В. Грубінко, І. І. Бабин [за ред. В. Г. Кременя]. – Тернопіль: Навчальна книга. –

- Богдан, 2004. – 384 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 375 с.
  3. Гулай О. Неперервна освіта – умова формування висококваліфікованого фахівця / О. Гулай // Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка. Сер. : Педагогічна, 2010. – Вип. 26. – С. 3–10.
  4. Данилова И. Ю. Многоуровневая модель организации научно-исследовательской работы студентов как средство обеспечения качества образования в вузе: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Ирина Юрьевна Данилова. – Рязань, 2010. – 174 с.
  5. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
  6. Коваль К. С. Змістові складники поняття «якість освіти» / К. С. Коваль // Педагогіка та психологія: зб. наук. пр. / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х.: Курсор, 2011. – Вип. 39. – С. 37–41.
  7. Крутій К. Л. Моніторинг як сучасний засіб управління якістю освіти в дошкільному навчальному закладі: [монографія] / К. Л. Крутій. – Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2010. – 172 с.
  8. Моніторинг якості загальної середньої освіти: досвід Харківського регіону / [О. О. Байназарова, І. В. Капустін, Л. Д. Покроєва, С. Б. Ставицький]. – Х. : ХОНМІБО, 2006. – 60 с.
  9. Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи / [за заг. ред. О. І. Локшиної]. – К.: «К.І.С.», 2004. – 128 с.
  10. Національний освітній глосарій: вища освіта / 2-е вид., перероб. і доп. / авт.-уклад.: В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий, А. В. Ставицький, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова / За ред. В. Г. Кременя. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. – 100 с.
  11. Селезнева Н. А. Качество высшего образования как объект системного исследования. Лекция-доклад. Изд. 4-е, стереотипное / Н. А. Селезнева. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 95 с.
  12. Чабала О. «Якість освіти» як соціально-філософська категорія: особливі риси та сучасні вимоги / Філософсько-методологічні засади підвищення якості вищої освіти України: європейський вимір / авт. кол.: В. Андрущенко, М. Бойченко, Л. Горбунова, І. Надольний та ін. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 220 с.
  13. Шипилина Л. А. Качество профессионального образования: к вопросу философско-методологических оснований / Л. А. Шипилина // Право и образование. – 2007. – № 10. – С. 44–57.
  14. Щудло С. А. Вища освіта у пошуках якості: Quo Vadis / С. А. Щудло. – Харків-Дрогобич: Коло, 2012. – 340 с.
  15. Harvey L. External quality monitoring in the market place / L. Harvey // Tertiary Education and Management. – Vol. 3. – No. 1. – 1997. – P. 25–35.